Gh. Chivu

PRIMUL LEXICON GEOGRAFIC ITALO-ROMÂN ŞI INTERPRETAREA GRAFEMELOR DIN TEXTELE VECHI ROMÂNEŞTI

1. Într-un volum recent apărut, consacrat analizei critice a opiniilor privind paternitatea uneia dintre vechile cronici muntenești[1], Neculai Ursu, specialistul recunoscut pentru competența cu care abordează diverse chestiuni legate de scrisul vechi românesc, a publicat integral facsimilele unuia dintre cele mai interesante texte alcătuite în țările române în deceniul premergător anului 1700[2].

Manuscrisul, păstrat în fondurile Bibliotecii Universității din Bologna sub cota *Marsigli 61*, semnalat de Andrei Veress[3], studiat şi editat pentru prima dată de Carlo Tagliavini[4], cuprinde, alături de un mic lexicon italo-român intitulat *Nomi per la lingua valacca,* în care cuvintele sunt grupate tematic[5], primul inventar cunoscut de toponime românești, format din *Nomi geografici per la lingua transilvana* şi din *Nomi gehografici (!) de comitati o circoli delle città, fiumi, monti, selve di tutta la Dacia, cioè Transilvania, Vallachia, Moldavia.* Ultimei părți menționate îi este subsumat un inventar italo-român de termeni entopici, intitulat *Per la geografia nella lingua valacca,* şi el primul de acest tip cunoscut în cultura veche românească.

[1] N. A. Ursu, *Paternitatea Istoriei Țărâi Rumâneşti atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino. Studiu filologic*, Editura Cronica, Iaşi, 2009.

[2] *Ibidem*, p. 151–168. Imagini ale câtorva file din manuscris fuseseră tipărite anterior de Giuseppe Piccillo, într-o lucrare cu caracter predominant didactic, puțin cunoscută la noi, *Testi romeni in alfabeto latino (secoli XVI–XVIII),* Catania, 1991, p. 60–63.

[3] E. Veress, *A Bolognai Marsigli iratok Magyar vonatkozásai*, Budapest, 1906.

[4] *Un frammento di terminologia italo-romena ed un dizionarietto geografico dello Stolnic Constantin Cantacuzino*, în „Revista filologică", I, 1927, p. 167–184. Asupra textului s-au oprit ulterior Corneliu Dima Drăgan, *Un destin istoric: permanența latinității în cultura românească veche (Atestări documentare ale scrisului românesc cu litere latine în secolele XIII–XVIII),* (I), în „Studii şi cercetări de bibliologie", XIII, 1974, p. 21–38 şi Giuseppe Piccillo, *A proposito del ms. romeno Marsili 61 attribuito allo stolnic Constantin Cantacuzino (sec. XVII),* în SCL, XXXII, 1981, nr. 5, p. 503–519. Recent am publicat, privitor la acelaşi manuscris, studiul *Manuscrisul Marsigli 61. Ipoteze privind paternitatea primului lexicon geografic italo-român,* în volumul *Per Teresa. Obiettivo Romania, Studi e ricerche in ricordo di Teresa Ferro*, 2, A cura di Giampaolo Borghello, Daniela Lombardi, Daniele Pantaleoni, Udine, 2009, p. 287–293.

[5] Sunt înseriate cuvinte ce privesc părțile corpului, alimente, natură, păsări, animale, fructe, arme, îmbrăcăminte, acțiuni, familie, vreme, culori şi numerale.

LR, LX, nr. 1, p. 26–32, Bucureşti, 2011

BDD-A516 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:00 UTC)

Lexiconul italo-român, inventarul bilingv de termeni entopici şi lista toponimelor (considerate) străine[6] sunt scrise pe trei coloane, prima cuprinzând formele italieneşti, iar celelalte două echivalentele româneşti, ortografiate cu litere chirilice, respectiv cu litere latine în manieră ortografică predominant italienească. Pagina pe care sunt notate numeralele are în coloana întâi formele româneşti scrise cu chirilică, în a doua echivalentele italieneşti şi în cea de a treia formele româneşti scrise cu litere latine. Toponimele româneşti sunt înseriate apoi, firesc, în două coloane, prima scrisă cu chirilice, iar a doua cuprinzând forma ortografiată cu litere latine în manieră italienească.

Manuscrisul prezintă interes în primul rând prin informaţiile considerate importante, la sfârşitul secolului al XVII-lea, cu privire la judeţele, oraşele, munţii şi râurile din Ţara Românească, din Transilvania şi din Moldova (informaţii pentru care Carlo Tagliavini numise manuscrisul „mic dicţionar geografic"). Selectăm, pentru forma sub care sunt consemnate sau chiar pentru singulara atestare a unor nume, dintre judeţele Ţării Româneşti[7]: *Dolujâiu* (= Jiul de Jos), *Gorujâiu* (= Jiul de Munte, sau ~ de Sus), *Elhovulu* (=Ariniş) şi *Slam-Râmnic* (toate consemnate pe fila 14^{r}), dintre oraşele din aceeaşi provincie: *Argeşul* (14^{v}), *Cernetu* (15^{r}) şi *Oraşu Negru* (3^{r})[8], dintre localităţile aflate la graniţa dintre Oltenia de nord, Hunedoara şi Banat: *Marmură* şi *Poartă de Hieru* (ambele consemnate pe fila 3^{r})[9], dintre munţi: *Muntele Călăţii* (2^{r}), plasat în Transilvania, şi *Munţii Rumâneşti* (corespondentul din coloana italiană pentru ultimul nume este *Monte Carpatico,* 34^{r}), iar dintre ape, pentru Ţara Românească: *Cotmana* (15^{v})*, Dâmbrovnicul* (15^{v})*, Proava* (rostire populară pentru *Prahova*, 14^{r}) şi *Vâlcana* (15^{r}), pentru Transilvania: *Etulu* (2^{r}), iar pentru Moldova: *Ialalul* (41^{r}), afluent al Dunării.

[6] Sunt incluse aici, din perspectivă probabil italienească, alături de numele mai multor ţări (*Arbănăşască* „Albania" 33^{r}, *Arvătească* sau *Horvăţească* „Croaţia" 32^{r}, 1^{r}, *(a) Bosniii* 33^{r}*, Bulgărească* 32^{r}*, Grecească* 32^{r}*, Franţozească* „Franţa" 33^{r}, *Frâncească* „Italia" 32^{r}, *Leşască* „Polonia" 32^{r}, *(a) Moscului* „Rusia" 33^{r}, *Nemţească* 32^{r}*, Sârbească* 32^{r}*, (a) Şpanii* 33^{r}*,* sau *Ungurească* 32^{r}), ape şi oraşe străine (*Nistru* 34^{r}*, Marea Albă* 34^{r}*; Beciul* „Viena" 34^{r}, *Belgradu* 35^{r}, *Cracovul* 35^{r}*, Necopoe* 35^{r}*, Odriiu* „Adrianopole" 35^{r}, *Roma* 34^{r}*, Ţarigradu* 35^{r}*, Veneţiia* 34^{r} şi altele), câteva toponime româneşti ce nu privesc direct sau exclusiv Ţara Românească, Transilvania şi Moldova (*Dunărea* 33^{r}*, Marea Neagră* 34^{r}*, Munţii Rumâneşti* „Carpaţii" 34^{r}*, Temişoara* 35^{r} sau *Tisa* 33^{r}).

[7] Formele sunt extrase din coloana scrisă cu slove chirilice, iar reproducerea lor este făcută în transcriere interpretativă. Trimiterea la locul înregistrării formelor pe care le reproducem mai jos se face după notaţiile privind filele manuscrisului, făcute de regretatul românist Giuseppe Piccillo, pe copia pe care ne-a pus-o la dispoziţie cu mai mulţi ani în urmă. În volumul publicat recent de N. A. Ursu (*op. cit.*, p. 151–166), cele 31 de pagini ale manuscrisului *Marsigli 61* au o ordine parţial diferită. Cf., pentru această ordine, şi transcrierea dată de Carlo Tagliavini (*op. cit.*, p. 164–184).

[8] Ultimul oraş era plasat, se pare, în zona Porţilor de Fier.

[9] În *Dictionarium valachico-latinum*, lexiconul anonim alcătuit în Caransebeş la mijlocul veacului al XVII-lea, cel două nume, consemnate în cadrul aceleiaşi intrări, indicau, se pare, o singură localitate: *Marmure – Porta ferrea. Angustiae Transylvaniae ex parte Hungariae inferioris* (vezi *Dictionarium valachico-latinum*, Ediţie Gh. Chivu, Bucureşti, 2008, p. 100).

BDD-A516 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:00 UTC)

Informaţii privind organizarea bisericească a teritoriului Ţării Româneşti şi al Moldovei oferă semnul (o cruce) sau notaţiile care însoţesc numele oraşelor în care se găseau reşedinte mitropolitane sau episcopale. Se află în această situaţie, din Ţara Românească, *Bucureşti* şi *Târgovişte* („metropoli<tano>", 14^{v})[10], unde funcţionau mitropolii, respectiv *Buzău* şi *Râmnic,* cu sedii episcopale („vescovo", 14^{r}), iar din Moldova, *Bacăul* („città vescovale", 42^{r}) şi *Romanul* (unde îşi desfăşura activitatea un „vescovo eletto del Rè di Polonia", 42^{r}).

Iar în câteva consemnări, existente exclusiv în partea consacrată Ţării Moldovei, sunt notate distanţele, măsurate în mile, dintre câteva oraşe (*Reni, Smil, Chilia, Cetatea Albă* şi *Tighina*, 43^{r}) sau este comentat specificul unei localităţi („*Cotnariulu – Cotnar*, famoso vil<laggio>, buon vino", 43^{r}).

Deloc lipsite de importanţă, atât pentru identificarea autorului (sau autorilor) textului[11], cât mai ales pentru stabilirea zonei lingvistice căreia îi aparţinea(u) acesta (aceştia), sunt fonetismele şi unele cuvinte consemnate în coloanele româneşti.

În coloana scrisă cu litere chirilice au fost astfel identificate mai multe fenomene lingvistice tipic munteneşti: *îi* (în cuvinte de tipul *câine* 24^{r}*, pâine* 22^{r}), *z,* iar nu *dz* (în *miazăzi* 29^{r}*, zeace* 29^{v}), *j,* iar nu *ğ* (în *jucare* 28^{r}*, judeţ* 14^{r}), *ş* dur (în forme de tipul *şapte* 29^{v}*, şase* 29^{v}), respectiv cuvintele *pisică* 24^{r}*, rănichi* 21^{r} sau *işlic* 26^{r}. Numeroase fonetisme, ignorate până de curând în studiile consacrate manuscrisului[12], individualizează coloana din text în care se află formele româneşti scrise cu litere latine. Departe de a fi o simplă transliterare a cuvântului corespunzător din coloana precedentă, scrisă cu alfabet chirilic, aceste forme consemnează adesea rostiri dialectale tipic moldoveneşti: trecerea lui *ă* medial aton la *a*: *barbii* „bărbie" (scris *barbij* 19^{r}), *camaş<î>* (scris *camas* 26^{r}), închiderea lui *e* final la *i*: *barbii* 19^{r}*, coai* (scris *quoi* 22^{r}), *lămâi* (scris *lemoij* 25^{r}), transformarea lui *ĉ* în *ŝ*: *Şerneţ* „Cerneţi" (scris *Sernez* 15^{r}), *cincizeş* (scris *cincezes* 29^{v}), *doauăzeş* (scris *duozes* 29^{v}), *treizeş* (scris *treizes* 29^{v})[13], palatalizarea lui *f* în stadiul *ŝ*: *Poarta de Şier* (scris *Porta di Sier* 3^{r}) şi trecerea, tot prin palatalizare, a lui *m* la *mń*: *Ialomniţa* (scris *Ialomniza* 15^{r}).

Dincolo de toate aceste informaţii, utile deopotrivă pentru toponomaşti, istorici sau lingvişti, informaţii care argumentează interesul pe care îl prezintă facsimilele

[10] Corneliu Dima Drăgan considera (*op. cit.*, p. 34) că notaţia care însoţeşte numele oraşului Târgovişte indică reşedinţa domnească, deci capitala Ţării Româneşti, deşi această interpretare intră în contradicţie cu datele cunoscute din epocă.

[11] Cercetătorii care s-au oprit până de curând asupra textului au considerat că el a fost alcătuit de o singură persoană, Constantin Cantacuzino Stolnicul sau un intelectual muntean, colaborator al acestuia. În studiul *Manuscrisul Marsigli 61. Ipoteze privind paternitatea primului lexicon geografic italo-român*, citat anterior (vezi supra, nota 4), am argumentat ipoteza alcătuirii părţii chirilice de către un intelectual muntean cunoscător al limbii italiene, iar a părţii româneşti scrise cu litere latine de către un misionar italian, ce îşi desfăşura (sau îşi desfăşurase) activitatea în Moldova.

[12] Cf. Gh. Chivu, *art. cit.*, p. 290–291.

[13] În coloana scrisă cu litere chirilice, lui *ş*, notat în finala tuturor numeralelor care numesc „zecile" prin *s*, îi corespunde slova chirilică ç.

BDD-A516 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:00 UTC)

publicate acum, integral, de către Neculai Ursu, primul „dicţionar geografic" italo-român permite însă şi o cercetare comparativă a două dintre sistemele ortografice utilizate în cultura românească veche: cel chirilic şi cel de tip italienesc. Punerea în paralel a formelor corespunzătoare cuprinse în cele două coloane rezervate cuvintelor româneşti oferă date interesante privind caracteristicile scrisului cu litere latine din epocă, dar şi, fapt la fel de important, informaţii despre valoarea unora dintre grafemele chirilice româneşti la sfârşitul secolului al XVII-lea. Asupra acestui aspect al cercetării manuscrisului *Marsigli 61* ne vom opri în rândurile următoare.

2. Dacă lăsăm de o parte grafiile eronate, apărute din cauza cunoaşterii insuficiente a grafiei chirilice[14], şi formele care reflectă influenţa normei lingvistice italieneşti (fonetisme identice cu cele existente în italiană[15] sau forme apărute prin contaminarea unora dintre cuvintele româneşti cu cele italieneşti corespunzătoare, ambele având origine latinească[16]), în coloana românească scrisă cu litere latine se regăsesc mai multe grafeme preluate din scrisul italienesc: *c* pentru [k] (*camas* 26^{r}), *c* (+ *e, i*) pentru [č] (*cerbi* 24^{r}, *cerul* 23^{r}, *pontice* „pântice" 20^{r}, *Zara Greciaska* 32^{r}; cf. *fickior* „ficior" 29^{r}), *g* (+ *e, i*) pentru [ğ] (*Argis* 14^{r}, *degit* 20^{r}, *inzelegere* 28^{r}), *ch* (+ *e, i*) pentru [k'] (*ranichi* 21^{r}, *schei* „târg, suburbie" 36^{r}; cf. *ocghiu* „ochiu" 19^{r}), *z* şi *zz* pentru [ţ] (*Bistriza* 1^{r}, *mulz* 30^{r}, *zize* 22^{r}; *Iergizza* „Gherghiţa" 14^{v}, *razza* 23^{r}), *gn* pentru [ń] (*Zara Spagni* 33^{r}, *Monti Rumegnieskij* 34^{r}), *gl* pentru [l'] (*caglia* 37^{r}, *vaglie* 36^{r}), *sc* pentru [ş] (*Iasci* 39^{r}, *Kiscinovul* 43^{r}, *Tergouiscte* 14^{v}) sau unele reduplicări de litere: *guttui* 25^{r} (cf. it. *cottogne*), *perre* 25^{r} (cf. it. *perre*), *pielle* 19^{r} (cf. it. *pelle*), *stelle* 23^{r} (cf. it. *stelle*). Numeroase sunt şi grafiile uzuale în epocă în scrisul cu litere latine după model ortografic maghiar: *c* pentru [ţ] (*dinci* 19^{r}, *mace* 21^{r}, *pucinel* 30^{r}; *Denbouic* 14^{r}, *Kamenic* 35^{r}), *k* pentru [k] (*kas* „caş" 22^{r}), *g* (+*e,i*) pentru [g'] (*Gurgiul* 2^{r}, *vngie* „unghe" 21^{r}), *s* şi *ss* pentru [ş] (*Argis* 14^{r}, *camas* 21^{r}, *oras* 37^{r}, *soim* 24^{r}, *soldur* 20^{r}; *gussa* 19^{r}, *orassul* 14^{v}) sau [ž] (*Clusul* 1^{r}), *z* pentru [s] (*Zibiul* 1^{r}, *Trezkeul* 2^{r}) sau [ž] (*Telezon* 15^{r}, *Ziul* 15^{v}, *zudez* 37^{r}). La fel ca în celelalte texte vechi româneşti scrise cu litere latine după diverse modele ortografice (maghiar, polonez sau italienesc), pentru notarea vocalelor centrale sunt folosite grafeme diverse: *a* (*caine* 24^{r}, *gaina* 24^{r}, *ranichi* 21^{r}), *e* (*freul* 26^{r}, *poment* 23^{r}, *sengie* 21^{r}, *Ternaua* 2^{r}), *i* (*griu* 23^{r}, *Rimnicul* 14^{v}, *ris* 24^{r}, transpunând pe rßþi), *o* (*monckare* 27^{r}, *poment* 23^{r}) sau *u* (*Ciorogurla* 15^{v}, *muna* 20^{r}, transpunând pe

[14] Există dovezi ale confundării, în timpul lecturii coloanei chirilice (pentru echivalare în alfabetul latin), a slovelor ц cu ô (*Kodri Ciarnaungilor* pentru k|drїi çernß¶цilor 44^{r}), a lui v cu k (*Tutoka* pentru ñ¶ñ|va 39^{r}, *Zara Orkazascka* pentru цara x|rvßцhskß 1^{r}), a lui ¥ cu k (*kudezile* pentru ¥¶dhцile 144^{r}) sau cu x (*Xixi* pentru ¥ß¥´å 41^{r}), sau a lui ç cu *r* latin (*Orassul Flori* pentru |raþ¶l floçїi 14^{v}).

[15] Avem în vedere forme de tipul *albo* 29^{r}, *monti* 34^{r}, *nigro* 2^{r} *(negro* 29^{r}*)*.

[16] Vezi în acest sens *arco* 25^{r} pentru *arc* (după it. *archo*), *capriol* 24^{r} pentru *căprioară* (după it. *capriola*), *cirige* 25^{r} pentru *cireşe* (după it. *ciliege*), *formos* 30^{r} pentru *frumos* (după it. *formoso*), *ginock* 20^{r} pentru *genu(n)chi* (după it. *ginocchio*), *mascel* 19^{r} pentru *măsele* (după it. *mascelle*), *naranc* 25^{r} pentru naramzß (după it. *narance*), *june cent* 29^{v} pentru | s¶ñß (după it. *cento*).

BDD-A516 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:00 UTC)

mßnß), iar diftongii *ĕa, ĭa* şi *ŏa* sunt notaţi totdeauna printr-o singură literă: *e* (*frunte* 19^{r}, transpunând pe fr¶nñh, *stelle* 23^{r}, transpunând pe sñhle, *fiere* 21^{r}, transpunând pe fÏårh, *pielle* 19^{r}, transpunând pe pÏålh) sau *o* (*flore* 25^{r}, transpunând pe floare, *Kiorul* 1^{r}, transpunând pe kÏÿar¶l¶, *pome* 25^{r}, transpunând pe poame).

Utilizate, ca în toate textele vechi româneşti scrise cu litere latine, în mod inconsecvent[17], grafemele latineşti mai sus înseriate nu creează, de regulă, dificultăţi de interpretare, „martorul" aflat în coloana scrisă cu alfabet chirilic oferind un punct de reper ce nu poate fi ignorat (chiar dacă acceptăm ipoteza alcătuirii celor două coloane de către persoane diferite[18]). Cel mult, editorii unui text de tipul manuscrisului *Marsigli* ar putea ezita, în cazul transcrierii formelor contaminate sau a acelora modificate după model italian, între respectarea formei textului şi corectarea sau „literarizarea" lui. (Ne gândim la grafii de tipul *albo* 29^{r}, *arco* 25^{r}, *capriol* 24^{r}, *cirige* 25^{r}, *formos* 30^{r}, *monti* 34^{r}, *nigro* 2^{r}, 3^{r}, *opto* 29^{v}, *patro* 29^{v}, care ar trebui reproduse ca atare, sau la forme precum *ginock* 20^{r}, *mascel* 19^{r}, *naranc* 25^{r}, despre care credem că ar putea fi echivalate, în ordine, cu *ginochi, maşel<e>, naranci*, acceptând ideea existenţei, în vorbirea unui copist bilingv, atât a unor forme „străine", păstrate ca atare din limba lui maternă, cât şi a altora „stricate", adaptate insuficient la sistemul limbii române, în condiţiile în care comunicarea cu vorbitorul român nu era în niciun fel periclitată.)

Punerea în paralel a formelor româneşti scrise cu litere latine şi a acelora corespunzătoare scrise cu litere chirilice ridică însă, în mod aparent surprinzător, probleme de interpretare în cazul unora dintre grafemele uzuale în vechiul nostru scris chirilic.

Avem în vedere în primul rând slovele h, å şi Õ, prezente constant în silaba accentuată sau în finala unor substantive feminine notate, se pare, în formă articulată: fr¶nñh 19^{r}, mßshle 19^{r}, sprßnçhne 19^{r}, sñhle 23^{r}, þßdhre 27^{r}; fÏårh 21^{r}, pÏålh 19^{r}, þkåi 36^{r}; pÏÕrsikß 25^{r}.

Întrucât, potrivit datelor de fonetică istorică românească şi normelor uzuale în vechiul nostru scris literar la finele veacului al XVII-lea, diftongii *ĕa* şi *ĭa* erau de regulă conservaţi sub accent, atunci când în silaba următoare se afla vocala *e*[19], cei

[17] A se vedea, pentru comparaţie, studiile asupra grafiei cuprinse în câteva ediţii consacrate unor astfel de texte: Carlo Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum", dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII,* Bucureşti, 1930, p. 50–91; Giuseppe Piccillo, *Il glossario italiano-moldavo di Silvestro Amelio (1719),* Catania, 1982, p. 45–56; Ion Gheţie, *Fragmentul Todorescu*, în *Texte româneşti din secolul al XVI-lea,* Bucureşti, 1982, p. 285–298; Francisc Király, în Mihail Halici-tatăl, *Dictionarium valachico-latinum (Anonymus Caransebesiensis),* Timişoara, 2003, p. 36–70; Gh. Chivu, în *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române,* Bucureşti, 2008, p. 36–47; Daniele Pantaleoni, *Texte româneşti cu alfabet latin: „Psalterium Hungaricum" în traducere anonimă din secolul al XVII-lea,* Timişoara, 2008, p. 53–59.

[18] Cf. Gh. Chivu, *art. cit.*

[19] Vezi pentru situaţia fenomenului, Ion Gheţie, *Noi contribuţii la trecerea lui [ea] la [e]: **leage** >**lege***, în SCL, XVIII, 1977, nr. 1, p. 80–81; *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, Bucureşti, 1997, p. 98, 301.

BDD-A516 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:00 UTC)

mai mulţi editori ai scrierilor alcătuite în această epocă echivalează în mod curent slovele h, å şi Õ cu un digraf (*ea* sau *ia*).

Punerea în paralel a formelor cuprinse în cele două coloane româneşti din manuscrisul *Marsigli* evidenţiază însă faptul că celor trei slove în discuţie le corespunde invariabil litera *e*: fr¶nñh – *frunte* 19r, mßshle – *mascel* 19r, sprßnçhne – *sprincene* 19r, sñhle – *stelle* 25r, þßdhre – *seder* 27r; fïårh – *fiere* 21r, pïålh – *pielle* 19r, þkåi – *schei* 36r; pïÕrsikß – *piersic* 25r, exemplele putând fi cu uşurinţă înmulţite. Dacă luăm în considerare existenţa posibilităţii grafice de a marca cei doi diftongi, *ĕa* şi *ĭa*, deopotrivă în sistemul ortografic italienesc şi în cel de tip maghiar, corespondenţa de mai sus menţionează pledează, credem, pentru interpretarea formelor cu h, å şi Õ drept grafii conservatoare, limba vorbită optând, foarte probabil, cel puţin în unele zone nordice, pentru reducerea diftongilor în metafonie (chiar dacă sunetul rezultat, probabil *ę*, respectiv *ĭę*, nu era încă identic cu cel utilizat în limba română modernă)[20].

Interesantă este, de asemenea, compararea grafiei unor substantive de genul masculin, respectiv neutru, în cazul cărora apar iarăşi diferenţe între forma aflată în coloana scrisă cu litere chirilice, formă terminată de regulă în ¶, şi aceea scrisă cu litere latine, care are totdeauna la final un grafem de tip consonantic. Iată cîteva exemple: b¶rik¶l¶ – *buricol* 20r, kap¶l¶ – *capul* 19r, nas¶l¶ – *nasul* 19r, pßr¶l¶ – *per* 19r, pïepñ¶ – *piept* 20r. Va fi fost şi în acest caz grafia consemnată constant în coloana chirilică reflexul unei norme conservatoare, pe care limba vorbită în Moldova (învăţată şi utilizată de misionarii străini pentru a se apropia mai uşor de credincioşii în mijlocul cărora propovăduiau) nu o mai respecta? Credem că da, mai ales că *u* final plenison avea deja, în forme substantivale de tipul *pieptu*, valoare de articol hotărât enclitic[21].

Situaţia va fi fost însă diferită în cazul unor cuvinte în care *u* final urma unui *i* sau unei consoane palatale, de vreme ce grafiei okü îi stă alături, în coloana scrisă cu litere latine, *ocghiu*, formă ce arată că *-u* final era încă folosit, poate pentru a diferenţia forma de singular de cea de plural. În cazul perechilor |rxhü (scris greşit |rnhü) – *Orhei* (scris greşit *Orneij*) 39r, saraü – *Seraij* 35r; cf. beçül¶ – *Becg* „Beci” 34r, ca şi în seria, puţin reprezentată în text, a cuvintelor derivate cu sufix de agent sau cu structură similară acestora: rßbdßñorü – *rabdator* 30r; cf. koñnarül¶ – *Cotnar* 43r, çerül¶ – *cerul* 23r, *-u* nu mai caracteriza însă rostirea celui care a alcătuit coloana românească scrisă cu litere latine, deşi formele cu *r* moale au ilustrat norma literară ideală până în secolul al XIX-lea[22].

3. Parcurgerea formelor cuprinse în manuscrisul *Marsigli 61*, primul lexicon geografic italiano-român, alcătuit la cererea contelui italian Luigi Marsigli, oferă

[20] *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, p. 301.

[21] Vezi pentru exemple de acest tip, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, p. 327; Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iaşi, 2009, 270.

[22] Vezi *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, p. 105–106, 312.

BDD-A516 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:00 UTC)

deci posibilitatea stabilirii valorii fonetice avute de literele latineşti şi chirilice utilizate în scrisul românesc în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, prin compararea formelor grafice date aceloraşi cuvinte în coloane distincte ale textului. Deşi cele două coloane au fost scrise de persoane diferite şi reflectă, cel puţin teoretic, norme parţial distincte (coloana chirilică, alcătuită de un intelectual muntean, corespunde normei literare sudice, în vreme ce coloana scrisă cu litere latine, datorată, probabil, unui misionar italian, ilustrează limbă vorbită din Moldova), se poate presupune că notarea grafemelor corespunzătoare diftongilor aflaţi în poziţie moale, respectiv consemnarea lui *u* final reprezentau, încă înainte de 1700, norme ortografice de tip conservator.

LE PREMIER GLOSSAIRE GÉOGRAPHIQUE ITALO-ROUMAIN ET L'INTERPRÉTATION DES GRAPHÈMES DANS LES ANCIENS TEXTES ROUMAINS

(Résumé)

Dans la collection de la Bibliothèque de l'Université de Bologne est enregistré comme *Marsigli 61* un manuscrit bilingue rédigé à la fin du XVIIe siècle, considéré, étant donné son contenu, le premier glossaire géographique italo-roumain.

Utile aux historiens et aux géographes, par les informations concernant la division administrative, l'organisation de l'Église, la dénomination des villes et des principales formes de relief du Pays Roumain, de la Transylvanie et de la Moldavie, utile aux linguistes, par les phénomènes de langue enregistrés (toponymes, phonétismes ou mots à usage dialectal et des effets divers de l'influence de la langue italienne), le manuscrit *Marsigli 61* offre la possibilité d'établir la valeur phonétique des lettres latins ou cyrilliques, utilisées en colonnes différentes du texte, pour les mêmes mots.

Cuvinte-cheie: vechi manuscrise româneşti, toponime, fonetisme şi cuvinte cu uz dialectal, influenţe ale limbii italiene, grafie chirilică şi grafie latină, valoarea fonetică a grafemelor chirilice şi latine.

Mots-clés: anciens manuscrits roumains, toponymes, phonétismes et mots à usage dialectal, influences de la langue italienne, graphie cyrillique et graphie latine, la valeur phonétique des graphèmes cyrilliques et latins.

Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti
str. Edgar Quinet, nr. 5–7

BDD-A516 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:00 UTC)